

Agnieszka Niedziela-Mielniczek*

Śląska Wyższa Szkoła Zarządzania im. gen. Jerzego Ziętka w Katowicach

KAPITAŁ LUDZKI W TURCJI W KONTEKŚCIE EWENTUALNEJ AKCESJI TEGO KRAJU DO UNII EUROPEJSKIEJ

STRESZCZENIE

W artykule podjęto tematykę kapitału ludzkiego i kapitału społecznego w Republice Turcji w kontekście potencjalnej akcesji tego kraju do Unii Europejskiej. Wysoki poziom kapitału ludzkiego w bezpośredni sposób determinuje zdolność do wykształcenia społeczeństwa wiedzy: kreatywnego, innowacyjnego, tolerancyjnego, otwartego na zmiany oraz zdolnego do stworzenia trwałych więzi społecznych i ekonomicznych. Od 2005 roku Turcja jest formalnie państwem kandydującym do członkostwa w Unii Europejskiej. Kraj nad Bosforu musi wprowadzić wiele reform i zmian umożliwiających w przyszłości realizację procesu kreowania gospodarki opartej na wiedzy. Sprostanie wymogom unijnym w tej kwestii jest dla Turcji szczególnie trudnym wyzwaniem. Republika Turcji jest państwem charakteryzującym się inną tożsamością kulturowo-cywilizacyjną, borykającym się z wieloma opóźnieniami w rozwoju społeczno-gospodarczym w stosunku do wysoko rozwiniętych państw Unii Europejskiej. Główna teza opracowania brzmi: proces integracji z UE jest ważnym czynnikiem stymulującym rozwój kapitału ludzkiego i społecznego w Turcji. Okres badawczy obejmuje lata 1986–2013. Głównym celem artykułu jest analiza stanu kapitału ludzkiego i społecznego w Turcji w porównaniu z wybranymi krajami UE – Niemcami, Rumunią i Bułgarią. Do analizy porównawczej zostały wybrane te państwa, gdyż w Niemczech zamieszkuje ponad trzy miliony obywateli diaspory tureckiej, a Bułgaria i Rumunia to kraje unijne

* Adres e-mail: agnieszka.niedzielamielniczek@gmail.com

najbardziej zbliżone poziomem w rozwoju społeczno-gospodarczym do Turcji. Aby przybliżyć omawiane zagadnienie, ukazano w opracowaniu system tureckiej edukacji i szkolnictwa. Omówiono także pozycję Turcji w międzynarodowych rankingach dotyczących kapitału ludzkiego i społecznego.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, Republika Turcji, kapitał ludzki, kapitał społeczny

Wprowadzenie

Produkty, których wiedza jest zasadniczym składnikiem, są najbardziej konkurencyjne na rynkach międzynarodowych. Ograniczeniu ulega znaczenie zasobów naturalnych i nisko wykwalifikowanej siły roboczej, a rośnie rola kapitału ludzkiego.

Pojęcie i teoria kapitału ludzkiego powstało w latach 60. XX wieku. Za twórców uważa się Gary'ego S. Beckera oraz Theodore'a. W. Schultza, którzy na stałe wprowadzili omawianą definicję do literatury ekonomicznej. Według tej teorii człowiek jest najcenniejszym elementem zasobów przedsiębiorstwa¹.

Kapitał ludzki jest definiowany według Stanisława Walukiewicza jako wszystkie zasoby niematerialne (przymioty) kojarzone z człowiekiem, traktowanym jako samodzielna istota ludzka. Kapitałem ludzkim danej osoby są szeroko rozumiane kompetencje i doświadczenie, niezależnie od faktu, czy wykonuje pracę twórczą czy rutynową. Szeroko rozumiana wiedza i zdolności (np. fenomenalna pamięć, zdolności przywódcze, talent aktorski czy pisarski) są bardzo istotną składową kapitału ludzkiego, szczególnie przy pracy twórczej. W niektórych zawodach bardzo ważnym elementem kapitału ludzkiego jest zdrowie, energia życiowa oraz wydolność organizmu danej osoby².

Z pojęciem kapitału ludzkiego wiąże się definicja kapitału społecznego. Jedną z podstawowych definicji kapitału społecznego zaproponował w 1995 roku Robert D. Putnam w *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*³. Brzmi ona następująco: „Kapitał społeczny to te cechy organizacji społecznych, takich jak sie-

---

¹ G.S. Becker, *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, The University of Chicago Press, Chicago 1993, s. 17.

² S. Walukiewicz, *Kapitał ludzki*, Instytut Badań Systemowych PAN, Warszawa 2010, s. 48.

³ R.D. Putnam, *Social Capital: Measurement and Consequences*, „Canadian Journal of Policy Research” 2001, nr 2(1).

ci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty”⁴. Putnama interesowały przede wszystkim duże społeczności, gdyż uznał, że choć relacje na poziomie większych struktur są słabsze, mają większy wpływ na wzrost gospodarczy niż silne relacje nawiązywane w małych społecznościach.

Francis Fukuyama definiował kapitał społeczny jako atrybut jedynie stabilnych społeczności, w których istnieje trwały system polityczny i prawny. Podał następującą definicję kapitału społecznego: „Kapitał społeczny można najprościej zdefiniować jako zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie”⁵. Przestrzeganie wspólnych norm i wartości tworzy pole dla zaufania, a „zaufanie działa niczym smar, który zwiększa wydajność funkcjonowania każdej grupy lub instytucji”⁶.

Pośród tak wielu możliwych definicji próby objaśnienia tego pojęcia podjęli się również badacze związani z Bankiem Światowym, którzy określili kapitał społeczny jako: „instytucje, związki, postawy i wartości, które kierują relacjami między ludźmi i przyczyniają się do wzrostu ekonomicznego i społecznego”⁷.

Począwszy od lat 90. ubiegłego wieku, zasoby ludzkie są bezdyskusyjnie uznawane za podstawę warunkującą szeroko pojęty rozwój (gospodarczy, kulturalny, społeczny) zarówno na poziomie mikro – poszczególnych przedsiębiorstw, instytucji – jak i w skali globalnej całego społeczeństwa czy gospodarki światowej. Zasób kapitału ludzkiego w wymiarze społeczeństwa nie jest w pełni zależny od potencjału demograficznego, ale można go powiększać za pomocą inwestycji w człowieka, czyli przez działania wpływające na przyszły pieniężny i fizyczny dochód, oraz poprzez powiększenie zasobów ucieleśnionych w ludziach.

Chodzi więc przede wszystkim o szkolenia i doskonalenie zawodowe, kształcenie w systemie edukacji narodowej, a także o usługi związane z ochroną zdrowia,

---

⁴ Cytat za: B. Pongowska, *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, w: H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004, s. 16.

⁵ F. Fukuyama, *Kapitał społeczny*, w: L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań 2003, s. 169.

⁶ Tamże, s. 169–170.

⁷ www.worldbank.org

poprawą wyżywienia i warunków życia oraz stwarzanie warunków prorozwojowych i równych szans⁸.

1. Ogólna charakterystyka kapitału ludzkiego w Turcji

Za ojca współczesnej Turcji uznaje się Mustafa Kemala Atatürka, który w 1923 roku proklamował świecką Republikę Turcji. Atatürk wprowadził wiele zasadniczych reform: sekularyzm, laicyzm, system edukacji oparty na modelu francuskim, zastąpienie prawa islamskiego kodeksami cywilnym i karnym wzorowanymi na prawie europejskim, alfabet łańciski oraz obowiązek uczęszczania do szkoły. Turcja borykała się z problemem analfabetyzmu. Znaczna poprawa w systemie edukacji nastąpiła w 1986 roku: liczba osób umiejących pisać wzrosła z 78,4% w 1990 do 87,5% w 2003 roku. W 1986 roku udział dzieci w edukacji przedszkolnej wynosił 3,6%. W latach 2003–2005 wzrósł do 13,2%. W 2007 rząd zakładał roku, że do 2013 roku do przedszkoli będzie uczęszczać 50% tureckich dzieci. Te prognozy nie sprawdziły się, pod koniec 2012 roku liczna przedszkolaków w Turcji wyniosła 33%⁹, a średnia dla krajów OECD to 67% dzieci. Obecnie edukacja podstawowa w Turcji jest obowiązkowa i bezpłatna. W 1990 roku według raportu OECD edukacja ta trwała pięć lat i wynosiła 89,4% całości populacji dzieci w wieku sześciu lat (w tym 91,8% to chłopcy, a dziewczynki to tylko 86,9% całej dziewczęcej populacji w wieku szkolnym podstawowym).

Od 1996 roku edukacja podstawowa w Turcji trwa osiem lat. Do szkół podstawowych uczęszczają dzieci od 6. do 14. roku życia. Istnieją szkoły publiczne i prywatne. W 2010 roku do szkół podstawowych uczęszczało 90,2% uczniów z całej populacji dzieci (93,4% chłopców i 86,9% dziewczynek)¹⁰.

Szkoła średnia trwa w Turcji cztery lata. Szkołę średnią w Turcji skończyło w 2013 roku 67% chłopców oraz 61% dziewcząt. Tureckie klasy są zatłoczone, liczą 30 osób, jest także za mało nauczycieli w stosunku do liczby uczniów. Kadra pedagogiczna w Turcji zarówno uniwersytecka, jak i ucząca w szkołach średnich w 2011 roku liczyła 658 tys. osób. Poziom wykształcenia społeczeństwa w Turcji (od 26. do

⁸ B. Kozusznik, *Kapitał ludzki w dobie integracji i globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 2005, s. 11–12.

⁹ www.turkstat.gov.tr

¹⁰ *Background Report*, Ministry of National Education, Ankara 2010, s. 25–26.

64. roku życia) jest niższy niż w innych krajach OECD i UE. Wykształcenie ponadpodstawowe ma 26% tureckiej populacji, średnia w krajach OECD to 31%¹¹.

W 2010 roku w Turcji było 820 placówek kształcących na poziomie wyższym. Zalicza się do nich uniwersytety, colleges, akademie wojskowe, placówki kształcenia ustawicznego. Uniwersytetów w Turcji jest 118, są zarówno państwowe, prywatne, jak i kształcące na odległość¹². Strukturę wybieranych kierunków studiów w kraju znad Bosforu przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Struktura studentów poszczególnych kierunków studiów w Republice Turcji w 2011 roku

Ogólna liczba studentów (mln)	Studenci kierunków humanistycznych i artystycznych (%)	Studenci kierunków nauk społecznych ekonomicznych i prawniczych (%)	Studenci kierunków matematycznych i informatycznych (%)	Studenci studiów inżynierskich i budowlanych (%)	Studenci studiów medycznych (%)	Studenci studiów weterynaryjnych i rolniczych (%)	Pozostali studenci (%)
3,529	7,8	53,8	6,5	10,9	5,9	3,6	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.eurostat.ec.europa.eu.

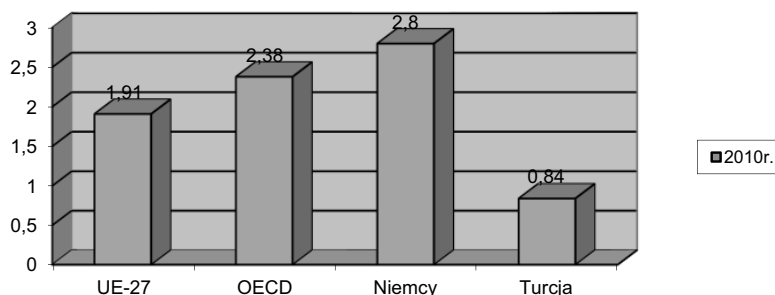
W 2011 roku w Turcji studiowało 3,5 mln studentów (na 74 mln obywateli). Największa liczba tureckich studentów w 2011 roku wybrała nauki społeczne, ekonomię oraz studia prawnicze (53,8%). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się studia weterynaryjne i rolnicze (3,6%) oraz pozostałe kierunki (3,2%). Przyszli inżynierowie budownictwa stanowili prawie 11% wszystkich studentów. Dla porównania w analizowanym roku w całej UE liczba studentów wyniosła prawie 20 mln. Największym zainteresowaniem (34%) cieszyły się nauki społeczne i ekonomiczne, najmniejszym (3,2%) kierunki związane z rolnictwem. W Niemczech oraz Wielkiej Brytanii liczba studentów w 2011 wyniosła ponad 2,5 mln, co stanowi bardzo dobry wynik. W kraju znad Bosforu, wskaźnik osób w wieku 30–34 lata mających wyższe wykształcenie wyniósł w 2011 roku 18% dla kobiet i 15% dla mężczyzn. W Niemczech omawiany wskaźnik kształtował się na poziomie 32% dla kobiet i 30% dla

¹¹ www.stats.oecd.org

¹² *Background Report...*, s. 89.

mężczyzn, w całej UE było to 39% dla kobiet i 30% dla mężczyzn¹³. Publiczne wydatki na edukację w Turcji, mierzone jako procent PKB, wynosiły w 2004 roku 2,2%. W 2010 roku wydatki te osiągnęły poziom 3,5%, a w 2011 roku wielkość ta kształtowała się na poziomie 3,7%. Poziom prywatnych wydatków na wszystkich poziomach tureckiej edukacji, jako procent PKB, wynosił w 2004 roku 0,4%, a 0,5% w latach 2010–2011¹⁴. Odsetek osób w wieku 25–64, które kontynuują naukę przez całe życie, zgodnie z programem Lifelong Learning Programme, wyniósł w Turcji w 2011 roku 2,9%, a w 2012 – 3,2%. W UE odsetek ten kształtował się na poziomie 8,8% w 2011 oraz 9% w 2012 roku (www.stats.oecd.org). Turecka Akademia Naukowa koordynuje wszelkie badania i rozwój naukowo-technologiczny. W Turcji istnieje 60 instytutów oraz organizacji badawczych. Działalność badawczo-rozwojowa dotyczy takich dziedzin, jak biotechnologia, zdrowie, technologia nuklearna, IT, sektor zbrojeniowy. Poziom wydatków na B+R zobrazowano na wykresie 1.

Wykres 1. Poziom wydatków na B+R jako procent PKB w UE, OECD i Turcji w 2010 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.eurostat.ec.europa.eu.

Poziom tureckich wydatków na B+R jest niski i wynosi 0,84% PKB. W Niemczech wskaźnik ten wynosi ponad trzykrotnie więcej, bo aż 2,8% PKB, w całej grupie krajów OECD było to 2,38% PKB. Rozkład źródeł finansowania sektora B+R przedstawiono w tabeli 2.

¹³ www.eurostat.ec.europa.eu

¹⁴ Tamże.

Tabela 2. Rozkład źródeł finansowania B+R w Turcji, Niemczech i UE w 2010 roku (%)

Kraj	Sektor prywatny	Budżet państwa	Z zagranicy
Turcja	41,3	34,6	1,1
Niemcy	66,1	29,7	3,8
UE-27	54,1	34,9	8,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.eurostat.ec.europa.eu.

Badania i rozwój w Turcji w 41% były finansowane w 2010 roku z wkładu pozabudżetowych podmiotów gospodarczych. Budżet państwa pokrył 34% wydatków na działalność badawczo-rozwojową, tylko 1% to środki pochodzące z zagranicy. Tymczasem w Niemczech wkład przedsiębiorstw prywatnych jest dwukrotnie wyższy od nakładów budżetu państwa i w 2010 roku wyniósł ponad 66%. W 2010 roku w kraju znad Bosforu zarejestrowano zostało osiem patentów na milion mieszkańców. W omawianym roku 29% społeczności w Turcji było użytkownikami komputerów, a 18,9 % populacji miało dostęp do Internetu w domu¹⁵.

Sektor publiczny jest głównym źródłem finansowania opieki zdrowotnej w Turcji. Poziom wydatków na ochronę zdrowia, jako procent PKB, wyniósł w 2008 roku 6,1%, a w 2011 – 7,1%. W Niemczech wielkości te kształtowały się na poziomie 10,7% PKB w 2008 i 11,3% PKB w 2011 roku, a więc były zdecydowanie większe (www.stats.oecd.org). Średnia długość życia dla kobiet wyniosła w Turcji w 2011 roku 77 lat, a w Niemczech 83 lata. Dla mężczyzn wartości te kształtowały się na poziomie 72 lata dla Turków i 78 lat dla Niemców¹⁶.

2. Odmienność kulturowa Turcji – wybrane aspekty

W wyniku zachodzących od XIX wieku zmian, których apogeum przypadło na rządy Kemala Atatürka, wybitnie muzułmańskie państwo tureckie zostało przekształcone w państwo oparte na zasadach nacjonalistycznych i laickich. Jednak w swojej powojennej historii Turcja była świadkiem silnych napięć pomiędzy politycznymi i intelektualnymi spadkobiercami Atatürka a zwolennikami zwiększenia wpływów islamu w życiu politycznym. Także i dzisiaj islam oraz nacjonalizm wciąż pozostają

¹⁵ www.turkstat.gov.tr

¹⁶ www.stats.oecd.org

najważniejszymi źródłami tureckiej tożsamości. Turcja jest krajem odmiennym kulturowo i cywilizacyjnie od krajów UE. W procesie integracji europejskiej Turcji dają o sobie znać różnice, które mogą prowadzić do tworzenia się barier kulturowych.

Badania międzykulturowe Geerta Hofstede to najczęściej cytowane koncepcje porównań międzykulturowych w interpretacjach ekonomicznych. Autor, posługując się kwestionariuszem ankiety przeprowadzonej na kilkudziesięciotysięcznej próbie pracowników firmy IBM, wyodrębnił różnice pomiędzy nimi dotyczące kultury i uporządkował je w postaci czterech wymiarów:

- indywidualizm – kolektywizm;
- duży dystans władzy – mały dystans władzy;
- wysoki stopień unikania niepewności – niski stopień unikania niepewności;
- maskulinizm – feminizm¹⁷.

Według autora artykułu Turcja charakteryzuje się wysokim wskaźnikiem indywidualizmu, wysokim dystansem władzy, umiarkowanym stopniem unikania niepewności oraz maskulinizmem. Pracownicy w Turcji za główne wartości uważają: życie rodzinne, otwartość i bezpośredniość w kontaktach z klientem, orientację partnerską, gotowość do improwizacji. Prowadzenie biznesu ma charakter więzi personalnych oraz rodzinnych. Turcy nie przywiązują dużej wagi do punktualności ani dokładności w wykonywaniu zadań. Pracownicy pochodzący z Turcji trudno adaptują się na innych rynkach pracy, przede wszystkim dlatego, że są przywiązani do lokalnej kultury, religii muzułmańskiej i więzi personalnych. W UE największa liczba tureckich pracowników pracuje w Niemczech. Szacuje się, że w tym kraju przebywa około trzech milionów Turków. Obecnie największy problem w procesie integracji Turków stanowią niektóre konsekwencje silnego kapitału społecznego diaspory tureckiej w Niemczech, w szczególności te wynikające z jej orientacji kulturowej na ojczyznę (język turecki, religia i normy islamu). W pewnych okolicznościach przyczyniają się one do izolowania się imigrantów od społeczeństwa niemieckiego. Podstawowym, na tym etapie integracji, instrumentem włączania imigrantów tureckich do społeczeństwa jest nauka języka niemieckiego.

Sytuacja kobiet w Turcji jest zróżnicowana. Kobiety w metropoliach nie noszą typowych muzułmańskich chust, są wyemancypowane i mają takie same prawa

¹⁷ G. Hofstede, *Culture's Consequences*, Sage Publications, Beverly Hills 1984, s. 43.

jak kobiety w Unii Europejskiej¹⁸. W gorszym położeniu są kobiety zamieszkujące mniejsze oraz zacofane rejony Turcji. We wschodnich częściach kraju, gdzie nadal zachowała się silna struktura rodzinno-klanowa, związana z tradycyjnymi wartościami wynikającymi z Koranu, Turczynki są dyskryminowane i jawnie ogranicza się ich wolność osobistą. Spotyka się tam również zjawisko „honorowych morderstw”, czyli zabójstw kobiet, które w oczach męskiej części rodziny splamiły honor na skutek romansu pozamałżeńskiego. Od niedawna pod wpływem presji opinii publicznej i Unii Europejskiej zaczęto nagłaśniać ten fakt i karać sprawców¹⁹.

Kapitał ludzki w Turcji to czynnik, który będzie w dużym stopniu wpływać na proces integracji Turcji z UE. Państwo znad Bosforu boryka się ze znacznymi dysproporcjami w stopie zatrudnienia, 48% populacji w Turcji jest czynna zawodowo przy 64% zatrudnionych w krajach UE²⁰. „Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” zakłada osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia w krajach UE na poziomie 75%. Stopa zatrudnienia kobiet w Turcji jest szacowana w granicach 18% dla aglomeracji miejskich i 37% na obszarach wiejskich, podczas gdy dla mężczyzn wskaźnik ten jest podobny w obu kategoriach zatrudnienia i wynosi 73%²¹. Średnio 25% kobiet w Turcji pracuje zawodowo²². Aktywność zawodowa kobiet wykazuje tendencję spadkową, będącą funkcją przyrostu populacji w wieku roboczym i braku ofert pracy dla kobiet. Turczynki nie zajmują kierowniczych stanowisk, ich płace są o wiele niższe niż mężczyzn (zarabiają o 40% mniej). Nie mają prawa do korzystania z udogodnień systemu społecznego (zasiłki chorobowe, urlopy macierzyńskie, ubezpieczenia zdrowotne). W grupie przedsiębiorców jest tylko 12,5% kobiet, w innych krajach OECD wielkość ta kształtuje się na poziomie 25%. Tylko 0,9% kobiet w Turcji jest pracodawcami²³.

¹⁸ P. Zientara, *Turcja: dylematy i wyzwania w kontekście akcesji do UE*, „Wspólnoty Europejskie” 2006, nr 5.

¹⁹ Tamże.

²⁰ www.turkstat.gov.tr

²¹ www.stats.oecd.org

²² www.turstat.gov.tr

²³ www.stats.oecd.org

3. Próba oceny kapitału ludzkiego w Turcji na podstawie rankingów międzynarodowych

Według najnowszego raportu rozwoju ludzkości Human Development Report 2013 Republika Turcji należy do grupy krajów rozwiniętych. Kraj ten zajął 90. miejsce na 186 analizowanych państw świata. Jednak Turcji bliżej do końca stawki w swojej grupie niż do jej początku. Rumunia i Bułgaria zajęły odpowiednio miejsca 56. i 57. w tej grupie państw. Wielkość tureckiego wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) w omawianym raporcie wyniosła 0,722. Bułgaria i Rumunia osiągnęły omawiany wskaźnik na poziomie 0,788. Wskaźnik HDI ocenia kraje pod kątem zdrowia, edukacji i dochodu. Indeks zdrowia w Turcji w 2013 roku osiągnął wartość 0,855, indeks edukacji 0,608, a indeks dochodu 0,726²⁴. Sfera edukacja wypadła w tym porównaniu najslabiej. Daleka pozycja Turcji w tym rankingu jest konsekwencją niskiego udziału państwa w inwestycjach w edukację oraz braku współpracy między środowiskiem naukowym i biznesowym. W najbliższej przyszłości Turcja nie jest w stanie nadrobić dzielącego ją dystansu w rozwoju kapitału ludzkiego w stosunku do krajów unijnych. W kraju znad Bosforu rodzicielska edukacja oraz edukacja w szkole odgrywa znaczącą rolę. Znacznie mniejszy jest udział edukacji dotyczącej osób dorosłych oraz edukacji w miejscu pracy. Według europejskiej tablicy wyników innowacyjności z 2013 roku (Innovation Union Scoreboard), publikowanej corocznie przez Komisję Europejską, Turcja została zaliczona do grupy państw umiarkowanych innowatorów. Indeks innowacyjności dla Turcji w omawianym roku wyniósł 0,214. Dla porównania ten sam indeks dla Rumunii ukształtował się na poziomie 0,221, dla Bułgarii – 0,188 a dla UE-25 wyniósł 0,544²⁵. Największą słabością kraju znad Bosforu okazały się zasoby ludzkie (zbyt mała liczba osób z wykształceniem wyższym i tytułem doktora) i inwestycje firmowe w badania i rozwój. Do najmocniejszych stron zaliczono efekty ekonomiczne, takie jak wysoka sprzedaż na rynku nowych produktów. Turcja musi zwiększyć udział nakładów zarówno państwowych, jak i pochodzących z sektora prywatnego na B+R, szeroko pojętą naukę oraz innowacyjność. Jednym z podstawowych zadań stawianych przed krajami członkowskimi UE jest innowacyjność gospodarki.

²⁴ *Human Development Report*, Published for the United Nations Development Programme, New York 2013, s. 145.

²⁵ *Innovation Union Scoreboard 2013*, European Commission, European Union Press, Belgium 2013, s. 56.

Global Competitiveness Report (GCR) sporządzony na lata 2012–2013 przez World Economic Forum bada zdolność konkurencyjną kraju, jego potencjał i przyszłe wyniki. Indeks zdolności konkurencyjnej kraju (GCI) obejmuje następujące grupy czynników determinujących pozycję konkurencyjną Turcji: potencjał technologiczny, jakość instytucji publicznych oraz otoczenie makroekonomiczne²⁶. Według autorów omawianego raportu indeks zdolności konkurencyjnej Turcji (GCI) wyniósł 4,5 – co daje jej 43. miejsce.

Tabela 3. Indeks zdolności konkurencyjnej Turcji (GCI) w latach 2012–2013

Wyszczególnienie	Pozycja Turcji w rankingu GCR 2012–2013	Punktacja dla Turcji w rankingu GCR 2012–2013
Ocena syntetyczna (GCI)	43	4,5
Instytucje	64	4,0
Infrastruktura	51	4,4
Wskaźniki makroekonomiczne	55	4,9
Zdrowie i edukacja podstawowa	63	5,8
Szkolnictwo wyższe	74	4,1
Efektywność rynku dóbr	38	4,6
Efektywność rynku pracy	124	3,8
Rynek finansowy	44	4,5
Zaawansowane technologie	53	4,3
Zaawansowanie biznesu	47	4,3
Innowacje	55	3,3

Źródło: Global Competitiveness Report 2012–2013.

Autorzy raportu GCR oceniają, że edukacja i zdrowie nie należą do silnych stron gospodarki tureckiej. Raport GCR sklasyfikował Turcję w tej dziedzinie na 74. miejscu, biorąc pod uwagę szkolnictwo wyższe, oraz na 63. pozycji, oceniając zdrowie i edukację podstawową. Słabością Turcji jest także 124. pozycja w kategorii efektywność rynku pracy. To wynik mniejszego udziału edukacji dotyczącej osób dorosłych oraz edukacji w miejscu pracy. Inwestycje poczynione w kapitał ludzki mają długi okres spłaty. Jest to około dwudziestu do trzydziestu lat, dlatego Turcja powinna aktywnie wspierać rozwój, edukację oraz szkolenia osób aktywnych na rynku pracy, które mają 35 lat i więcej.

²⁶ J. Bossak, W. Bieńkowski, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004, s. 67.

W kategorii efektywności rynku dóbr kraj nad Bosforu osiągnął wysoką 38. lokatę. To wynik ostatnich reform mikroekonomicznych ukierunkowanych na redukcję biurokracji i promocję konkurencyjności. Za zaawansowanie biznesu Turcja uzyskała 47. pozycję w rankingu, szczególnie za jakość i wielość sieci internetowych.

Istnienie kapitału społecznego jest związane z tworzeniem się więzi w społecznościach, należy zwrócić uwagę na charakterystykę tych więzi oraz na związane z nimi normy i wartości przekazywane członkom grupy. Zależnie od rodzaju więzi, jakie dominują w społeczności, kapitał społeczny hamuje albo przyspiesza rozwój społeczny i gospodarczy. Pomiar tureckiego kapitału społecznego nie należy do łatwych. Według Roberta Putnama poziom kapitału społecznego powinno mierzyć się za pomocą takich danych statystycznych, jak członkostwo w grupach dobrowolnych, czytelnictwo czasopism, frekwencja wyborcza. Wskaźniki te mają za zadanie ukazać, jaka jest postawa ludzi znamionująca występowanie wysokiego lub niskiego poziomu kapitału społecznego. W swojej pracy *Social Capital: Measurement and Consequences* Putnam wskazał jeszcze kilka innych sposobów pomiaru omawianego zjawiska. Autor uważał, że należy także zbadać poziom altruizmu w społeczeństwie, rozumianego jako czynienie dobra dla innych, a mierzony za pomocą wielkości udziału wydatków na cele charytatywne²⁷.

Bank Światowy mierzy poziom kapitału społecznego za pomocą takich wskaźników, jak członkostwo w lokalnych stowarzyszeniach, zaufanie do instytucji rządowych, komunikacja społeczna czy działalność grupowa.

World Value Survey (Światowy Sondaż Wartości) to organizacja, która za pomocą ankiet ma na celu badanie wartości oraz zachowań społeczeństw w grupie około sześćdziesięciu krajów na całym świecie. Według danych pochodzących z World Values Survey z 2009 roku udział społeczeństwa tureckiego w organizacjach charytatywnych wyglądał następująco: 97,8% badanych zadeklarowało, że nie jest członkiem żadnej organizacji charytatywnej; 1,4% respondentów odpowiedziało, że jest nieaktywnym członkiem, a tylko 0,8% odpowiedziało twierdząco. Wskaźnik czytelnictwa czasopism w Turcji kształtowało się następująco: 14,8% – tak, czytałem w zeszłym tygodniu; 85% – nie czytałem w zeszłym tygodniu; 0,1% – nie wiem, 0,1% – brak odpowiedzi. Odpowiedzi respondentów dotyczące poziomu zaufania do rządu tureckiego: 26,8% ma bardzo duże zaufanie; 34,9% ma średnie zaufanie; 21,1% ma nieduże zaufanie; 14,1% – całkowity brak zaufania; 2,9% nie wie; 0,2%

²⁷ R.D. Putnam, *Social Capital...*

– brak odpowiedzi. Zadowolenie i dumę ze swojej narodowości zadeklarowało w Turcji 76,3% społeczeństwa; umiarkowane zadowolenie – 14,2% badanych; 2,8% respondentów odpowiedziało, że nie jest dumna ze swojej narodowości; 1,1% nie wie; 0,2% – brak odpowiedzi, a 5,4% odpowiedziało, że to pytanie ich nie dotyczy²⁸.

Z przeanalizowanych wskaźników wynika, że w kraju nad Bosforu poziom kapitału społecznego nie jest wysoki (niewiele osób stowarzysza się w grupach dobrowolnych, dla wspólnych celów, niewiele osób czyta czasopisma). Poziom zaufania do rządu jest wysoki. Społeczeństwo tureckie wykazuje silne tendencje nacjonalistyczne, przywiązanie do tradycji i religii. Całkowity brak zaufania do innych narodowości deklaruje około 30% obywateli.

Podsumowanie

Proces integracji z Unią Europejską jest dla rozwoju kapitału ludzkiego w Turcji siłą napędową. Turcja, jako kraj kandydujący do UE, powinna poczynić starania, aby pokonać dzielący ją dystans wobec krajów Wspólnoty. Jest to szczególnie trudne wyzwanie, gdyż kraj musi zmierzyć się ze znaczącymi opóźnieniami w rozwoju społeczno-gospodarczym w stosunku do wysoko rozwiniętych państw Unii Europejskiej. Rząd turecki powinien zintensyfikować wysiłki w celu osiągnięcia lepszych wskaźników gwarantujących poprawę jakości kapitału ludzkiego oraz osiągnięcie europejskich i światowych standardów w tym zakresie.

Do najważniejszych zadań będzie należeć: wzrost jakości kształcenia na wszystkich poziomach edukacji (udział osób z wyższym wykształceniem w Turcji jest o połowę niższy niż w krajach UE); wzrost poziomu edukacji wśród dorosłej populacji; wzrost udziału wydatków publicznych i prywatnych na edukację; większy udział wydatków na ochronę zdrowia (Republika Turcji przeznaczająca o połowę mniej środków na ten cel niż inne kraje OECD); wzrost poziomu wydatków na B+R (w Turcji wydatki te wynoszą 0,84% PKB, przy strategii UE „Europa 2020” wynoszącej 3% PKB); większy udział oraz poprawa sytuacji kobiet na rynku pracy (zbyt duże różnice w wynagrodzeniach dla kobiet i mężczyzn, mała liczba kobiet przedsiębiorców, brak odpowiednich wzorców i motywacji, brak zaplecza socjalnego dla kobiet i dzieci); większa integracja diaspory tureckiej zamieszkującej kraje UE, w tym Niemcy (dominacja azjatyckiej mentalności, islamu, nacjonalizmu);

²⁸ www.worldvaluessurvey.com

wzrost poziomu kapitału społecznego w Turcji (silne tendencje nacjonalistyczne, niski poziom społecznego altruizmu, niewielka liczba osób tworzących dobrowolne stowarzyszenia, brak zaufania do innych narodowości). Z drugiej strony odmienność kulturowo-cywilizacyjna kraju znad Bosforu powoduje, że członkostwo tego kraju w strukturach unijnych staje się problematyczne.

Literatura

- Background Report*, Ministry of National Education, Ankara 2010.
- Becker G.S., *Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education*, The University of Chicago Press, Chicago 1993.
- Bossak J., Bieńkowski W., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004.
- Fukuyama F., *Kapitał społeczny*, w: L.E. Harrison, S.P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie*, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
- Hofstede G., *Culture's Consequences*, Sage Publications, Beverly Hills 1984.
- Human Development Report*, Published for the United Nations Development Programme, New York 2013.
- Innovation Union Scoreboard 2013*, European Commission, European Union Press, Belgium 2013.
- Kożusznik B., *Kapitał ludzki w dobie integracji i globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice 2005.
- Pongowska B., *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej*, w: H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004.
- Putnam R.D., *Social Capital: Measurement and Consequences*, „Canadian Journal of Policy Research” 2001, nr 2(1).
- Walukiewicz S., *Kapitał ludzki*, Instytut Badań Systemowych PAN, Warszawa 2010.
- Zientara P., *Turecja: dylematy i wyzwania w kontekście akcesji do UE*, „Wspólnoty Europejskie” 2006, nr 5.

Strony internetowe

www.eurostat.ec.europa.eu

www.stats.oecd.org

www.turkstat.gov.tr
www.weforum.org
www.worldbank.org
www.worldvaluessurvey.com

HUMAN CAPITAL IN TURKEY IN THE CONTEXT OF THE POTENTIAL ACCESSION OF THIS COUNTRY TO THE EUROPEAN UNION

Abstract

This paper considers the subject of human capital and social capital of the Republic of Turkey in the context of the potential of the country's accession to the European Union. A high level of human capital in a direct way, the ability to form a knowledge society: creative, innovative, tolerant, open to change and able to create sustainable economic and social ties. Since 2005, Turkey is officially a candidate country for membership in the European Union. Turkey has introduced many reforms and changes in the future, enabling the implementation process of creating a knowledge-based economy. Meeting the requirements of the EU on this issue for Turkey is particularly challenging. The Republic of Turkey is a country characterized by different cultural and civilizational identity, confronted with multiple delays in the socio – economic, in relation to the highly developed countries of the European Union. The main thesis of the development is that the process of integration with the EU is an important factor in stimulating the development of human and social capital in Turkey. The research period covers the period from 1986 till 2013. The main objective of this paper is to analyze the state of human and social capital in Turkey in comparison with selected EU countries – Germany, Romania and Bulgaria. For comparative analysis have been selected precisely those countries, as in Germany, home to more than 3 million people of Turkish Diaspora, and Bulgaria and Romania are EU countries most similar level in the socio-economic development of Turkey. The paper presents the state of human capital in Turkey, the Turkish education system. To bring the issue comprehensively discusses the position of Turkey in the international rankings on human and social capital.

Translated by Agnieszka Niedziela-Mielniczek

Keywords: European Union, the Republic of Turkey, human capital, social capital
JEL Code: 043, 015

